

ПОЗИТИВНИЙ РЕСУРС ВЛАСНОГО “Я” В КООРДИНАТАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті проаналізовано деякі аспекти формування та усвідомленості молодими педагогами власного “Я” в майбутній діяльності. Обґрунтовано, що готовність педагога до виконання своїх соціально значущих функцій визначається сформованістю його педагогічної свідомості, професійної “Я-концепції”.

Ключові слова: *власне “Я”, професійна діяльність, самооцінка, самопізнання, саморозвиток, самосвідомість, педагогічна діяльність.*

Педагога, що непевно усвідомлює себе як особа і професіонал, не можна оцінювати як фахівця, який успішно працює. Усвідомлення власного “Я” забезпечує спрямованість, відносну постійність і стійкість внутрішнього світу людини, загальну лінію її поведінки, що складається на основі безперервної саморегуляції, самооцінки та самоконтролю своєї життєдіяльності, яка й зумовлює установку на постійне самовдосконалення та самоосвіту. Не маючи своєї виробленої саморегуляції й самоконтролю діяльності, педагог буває вимушений діяти або імпульсивно, ненавмисно, або стереотипно, однозначно, без урахування постійних обставин, що змінюються, як формальний виконавець готових приписів. Таким чином, усвідомлення “Я” виступає як чинник внутрішньої регуляції дій особи з формування й самовиховання якостей, спрямованих на постійний саморозвиток, у тому числі самоосвіту.

Потреба бути особистістю є домінантною в мотиваційно-потребовій сфері, а формування та розвиток особистості – це, перш за все, предметна діяльність, завдяки активності якої майбутній педагог і взагалі людина змінює себе. Ідея розвитку професійної Я-концепції майбутніх педагогів полягає в тому, що вона розглядається як носій активності, індивідуального, суб’єктного досвіду, що прагне до розкриття, реалізації та розгортання своїх внутрішніх потенціалів.

Пізнання закономірностей і механізмів професійної самоосвіти педагога, самооцінка своєї діяльності є необхідною умовою розвитку як загальних теоретичних проблем педагогіки, так і вирішення основ її прикладних проблем. Однак сучасний рівень розробленості цієї проблеми не відповідає її значущості, чим зумовлена необхідність і актуальність її подальшого дослідження. Самооцінка є самостійним елементом структурної організації свого “Я”. Рівень самооцінки виражає міру власної гідності й, відповідно, характер спрямованості вчинків. Педагог, рівень самооцінки якого адекватно відображає реальний розвиток особистості, не може допустити рутинної та низької результативності своєї педагогічної діяльності. Самооцінка збагачує досвід минулого й орієнтує на вдосконалення особи в

сьогоденні з установкою на ідеал. Становлення особи педагога як суб'єкта діяльності виявляється в прагненні людини до ініціативності, оригінальності та самобутності своєї праці. Це передбачає ставлення до педагогічної діяльності як можливості для забезпечення самовираження і тим самим для задоволення мотивів самоствердження як професіонала.

Мета статті – розглянути позитивний ресурс власного “Я” в координатах професійної діяльності майбутнього педагога.

Організація навчально-виховного процесу на принципах управління рефлексії в ході професійної підготовки педагога якраз і передбачає формування в спільній діяльності викладачів та студентів самопізнання й здатності до самоорганізації в студентів.

Якщо рефлексія – це здатність людського мислення до критичного самоаналізу, спрямована на дослідження наукового знання, методів і прийомів отримання наукових результатів, на процедури обґрунтування наукових теорій і законів, самопізнання людини й основ її духовного вдосконалення [4], то педагогічна рефлексія – застосування усіх цих характеристик до педагогічної діяльності. Рефлексія є однією з важливих умов подолання так званої егоцентричності розумової діяльності, тобто розгляд об'єкта, що вивчається, лише в одному аспекті, що сприймається стандартно. Педагогічну рефлексію необхідно цілеспрямовано формувати у свідомості майбутнього педагога, причому починати цей процес не лише з особового, а й професійного саморозвитку та самопізнання.

Основним елементом цього процесу повинна виступати самосвідомість. Самосвідомість – складне явище. Вона є необхідною передумовою розвитку й саморозвитку особи, результатом роботи особи над собою, метою педагогічної дії в процесі професійного становлення педагога. Провідним інструментом самосвідомості є самоаналіз. Інтерес до самоаналізу в майбутніх педагогів пробуджується в ході навчальних занять, тренінгів, тестувань, але їх результати можуть не справити серйозного впливу на формування цього вміння, якщо вони не будуть усвідомлені. Прийняття себе найбільш продуктивно досягається у випадках письмового аналізу тестів. У процесі письмового викладу необхідно пояснити саморозуміння іншому, хто читатиме (викладачеві) цей матеріал, а це примушує інтенсивно думати й зіставляти отримані відомості.

Виховання волі – провідна умова самоактуалізації особи. “Там, де немає волі, немає і шляху” (Б. Шоу). Висновок про необхідність діяти в тому або іншому напрямі є лише попередньою умовою самої дії. Необхідно здійснити прийняте рішення: виявити волю, але не шляхом придушення особи, а через усвідомлення громадського обов'язку, відповідальності перед людьми або власного інтересу, що перетворився на особисте бажання. Суть волі полягає в тому, що вона виступає як потреба в подоланні перешкод.

Воля зазвичай визначається як здатність і вміння людини свідомо спрямовувати свою діяльність відповідно до вироблених цілей, принципів, завдань, здатності долати труднощі на шляху досягнення поставлених ці-

лей. У зв'язку із цим виховання волі є системоутворювальним чинником у підготовці майбутнього педагога до безперервної професійної самоосвіти. Процес цей складний і багатоаспектний. Поставлене завдання вирішується в навчально-виховному процесі професійних навчальних закладів різними засобами. Це може бути формування шляхом цілеспрямованого виховання відповідального ставлення до навчальної та педагогічної діяльності, розвиток почуття обов'язку як особової й професійної категорії, відповідні вправи та ігри, аутотренінги тощо.

Це може здійснюватися не лише спрямованістю всієї навчально-виховної роботи на виховання цих якостей, а й створенням умов навчальної діяльності, за яких кожен, хто навчається, ставиться в ситуацію виконання всіх необхідних видів завдання. Це, передусім, формування свідомого сприйняття та прийняття пропонованої системи роботи, коли спільно визначається, з якою метою виконується кожне завдання, які професійні вміння і якості за його допомогою формуються, допускаються та заохочуються варіанти виконання, які знайдені самостійно. Система багатоваріантного, гнучкого, але систематичного контролю із системою супутнього аналізу й самоаналізу може стати стимулом якісного виконання заданих параметрів у виконанні певних видів робіт.

Основними умовами побудови навчально-виховного процесу в педагогічних навчальних закладах, орієнтованих на розвиток позитивного, особистісного "Я", можна назвати такі:

- організація всього навчально-виховного процесу на принципах управління рефлексії;
- реалізація індивідуально-творчого підходу;
- діалогізація й персоналізація, що передбачають паритетне співробітництво викладачів і студентів, встановлення особистісних гуманних відносин;
- проблема особистісного становлення майбутнього педагога, коли викладач допомагає виявити проблеми студента й допомогти зорієнтуватися в шляхах їх реалізації;
- прогностично-ідеальні установки в навчальному процесі, коли проектується в спільному пошуку стратегія особистісного розвитку кожного учасника навчально-виховної діяльності;
- вольовий розвиток і виховання майбутніх педагогів як провідний напрям виховного впливу на особу, що формується.

Самопізнання неможливе без усвідомлення й оцінювання педагогом, студентом свого способу життя, самоаналізу свого внутрішнього світу. Робота над собою, подолання себе, соціальна активність виникають у людини з переживань суперечності між вимогами життя й власною недосконалістю. Самопізнання організовується способами педагогічної технології: самоспостереження (спостереження за собою в діяльності); порівняння себе з іншими (психологічні ігри), тут важлива логіка: від порівняння себе з ідеалом – до порівняння з реальною людиною і від неї – до порівняння себе із

самим собою за формулою “був – став”; самоаналіз (творча діяльність), три “Я”: “Я” в моєму уявленні (що я знаю про себе?), “Я” ідеальне (яким я хочу бути?), “Я” дзеркальне, згідно з яким уявлення індивіда про те, як його оцінюють інші люди, що вони про нього думають, істотно впливає на “Я-концепцію” [1, с. 314].

Сучасна освітня ситуація об’єктивно вимагає становлення педагога суб’єктом власного професійного розвитку. У зв’язку із цим В.О. Слассьонін розглядає професійний саморозвиток як процес інтеграції зовнішньої професійної підготовки й внутрішнього руху, особистісного становлення людини. Зовнішня професійна підготовка задає зміст, форми, схеми професійної рефлексії, а внутрішній рух забезпечує енергію, реалізацію особистісного сенсу професійного саморозвитку.

Професійний саморозвиток, як вважає вчений, складається з двох компонентів: зовнішніх умов (які створюються певними позиціями) і внутрішніх здібностей (їх опановує сам педагог), які передбачають наявність: а) потреб (в оновленні, розвитку, самопізнанні, розумінні своїх дій); б) цілей; в) засобів.

Саморозвиток має різні форми. На перших етапах одна з форм саморозвитку “підштовхує”, запускає “самопроцеси” (є механізмом), на наступному етапі саморозвитку “самопроцеси” породжують, сприяють виникненню, підтримують нову форму саморозвитку (стають механізмами) [3, с. 365].

До механізмів, що забезпечують професійний саморозвиток педагога, належать:

- *самосвідомість*, що асоціюється з розумінням, визнанням, прийняттям свого “Я”;
- *самовизначення*, що позначається межами свого “Я”;
- *самоактуалізація*, пов’язана з проявом і звільненням того, що закладене й сформоване в “Я” людини;
- *самореалізація*, представлена вираженням потенціалу “Я”;
- *самодіяльність*, яку людина здійснює як суб’єкт і в якій вона об’єктивує та розгортає своє “Я”;
- *саморегуляція*, сполучена з управлінням людиною різними сторонами своєї особистості та з їх інтеграцією;
- *самобудівництво*, пов’язане із цілеспрямованим культивуванням і розвитком певних (цілісно значущих) здібностей, сторін та якостей особи;
- *самоідентифікація*, представлена з ототожненням і разтотожненням себе з якою-небудь позицією, роллю;
- *самооцінка*, пов’язана із співвідношенням “себе актуального” й “себе потенційного” за різними шкалами [3, с. 366].

Основними параметрами професійної самооцінки є ступінь адекватності, критичність і міра стійкості. Названі параметри є кількісними та якісними характеристиками самооцінки. Адекватність характеризує самооцінку щодо її відповідності чи розбіжності з фактичною мірою певної якості в суб’єкта самооцінки. Важливим критерієм адекватності самооцінки педагога може бути порівняння цієї самооцінки з оцінками оточення на основі

рефлексивного аналізу. У зв'язку із цим самооцінка може бути адекватною або неадекватною, заниженою або завищеною.

Професійне усвідомлення та сприйняття власного “Я” – це системна якість особистості майбутнього педагога, що опановує різноманітні нові види й форми діяльності та соціальних відносин, володіє індивідуальним комплексом особистісно-психологічних функцій, які визначають і відображають результативність здійснюваної ним діяльності. Детермінуючи її сутнісну характеристику, розвиваючись у ній, маючи здатність до усвідомлення, самостійного перетворення, майбутній педагог формує в себе професійно важливі якості.

Результативними формами сприяння самопізнання й саморозвитку є теоретичні семінари, семінари-практикуми, науково-практичні семінари, індивідуальні консультації та допомога в побудові індивідуальної програми саморозвитку, ділові ігри, спеціальні соціально-психологічні тренінги тощо.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що усвідомлення власного “Я” є системоутворювальним компонентом у структурі індивідуального стилю спілкування й відображає сукупність усіх уявлень педагога про себе в комунікативній сфері, пов'язану з його самооцінкою. Я-концепція визначає психологічну позицію, що має свій прояв з позицій прийняття себе в професійних комунікаціях, щодо особи, індивідуальних комунікативних особливостей, що виявляються в комунікативній сфері педагогічної діяльності.

Позитивність усвідомлення власного “Я” майбутнього педагога характеризується його упевненістю у своїх комунікативних можливостях, адекватною самооцінкою індивідуального комунікативного потенціалу, прийняттям себе та інших у педагогічній сфері, а також свободою індивідуальних проявів у комунікативній системі педагогічної діяльності.

Висновки. Усвідомлення педагогом власної Я-концепції визначає не тільки те, що являє собою конкретний як фахівець, а й те, що він про себе думає як про спеціаліста, як дивиться на свою професійну діяльність і на можливості її подальшого розвитку та вдосконалення. Таким чином, Я-концепція є складовою педагогічної концепції діяльності викладача, що ідейно й духовно спрямовує його систему роботи. Самопізнання педагога повинно одержати в системі вищої педагогічної освіти домінуючу мету, бо саме це дає змогу усвідомити власне “Я”, зрозуміти себе як людину й професіонала своєї справи.

Список використаної літератури

1. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції / О.Є. Гуменюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 186 с.
2. Елдышова О.А. Професиональное самопознание как психологическая составляющая профессионального становления / О.А. Елдышова // *Фундаментальные исследования*. – 2006. – № 7. – С. 45–56.
3. Слостенин В.А. Педагогический процесс как система / В.А. Слостенин. – М. : МАГИСТРПРЕСС, 2000. – 488 с.
4. Философия : энциклопед. словарь / [сост. А.А. Ивин]. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2013.

Пішун С.Г. Позитивный ресурс собственного “Я” в координатах профессиональной деятельности будущего педагога

В статье проанализированы некоторые аспекты формирования и осознанности молодыми педагогами собственного “Я” в будущей деятельности. Отмечено, что готовность педагога к выполнению своих социально значимых функций определяется сформированностью его педагогического сознания, профессиональной “Я-концепции”.

Ключевые слова: *собственное “Я”, профессиональная деятельность, самооценка, самопознание, саморазвитие, самосознание, педагогическая деятельность.*

Pishun S. The positive resource of self “I” in terms of the future teachers work

The author of this article analyzes some aspects of young teachers’ formation and awareness of their own “I” in their future profession. It is noted that the willingness of teachers to realize their socially important functions is determined by the formation of their pedagogical consciousness and positive own “I” in professional activities. The author confirms the progress of their own “I” in a teacher assume objective self-reproduction acceptance and the capacity for reflection: every man provided with a positive self-perception feels himself more satisfied, increased his own confidence, productive and efficiency of his work. When the self-concept is not absolute, a teacher cannot be a subject of creative transforming activity. If the self-consciousness of a future teacher is not developed, the organization and direction of his work change significantly, the influence of external regulators of behavior weakens.

Professionally active teachers are consistent in their installations; they are fair and respect the student as individual. As the scientific research of domestic and foreign authors show, teachers – the real masters of their craft – have a positive, psychological and satisfy own “I”. The teacher should always have the standard, perfect image, which determines the level sets before them. As the standards of evaluation are lower according which the individual evaluates the results of his operations, so the value of his activity, motivation and persistence is less.

Just when own “I” is perfected this is persistent motivation for teacher professional lifelong self-education. Formed in this way and constantly evolving image “I” as the subject of educational activities and pedagogical awareness which is formed, act as the necessary and sufficient conditions for stimulating of professional lifelong self-education.

On the basis of the emerging his own “I” teacher conscious of what social role in his life and what he carries in his imagine, he would and could perform. These representations are formed not only as the image of today’s “I” in personal and professional terms, but also the image of his future “I”. So, the positive awareness of his own “I”, acts as a factor that organizes and directs the activities of the individual for the implementation tasks, the formation of his personal - individual definition.

Determining its essential characteristic, developing it, the future teacher creates his important professional qualities.

Key words: *own “I”, professional activity, self-evaluation, self-knowledge, self-development, self-awareness, educational activities.*